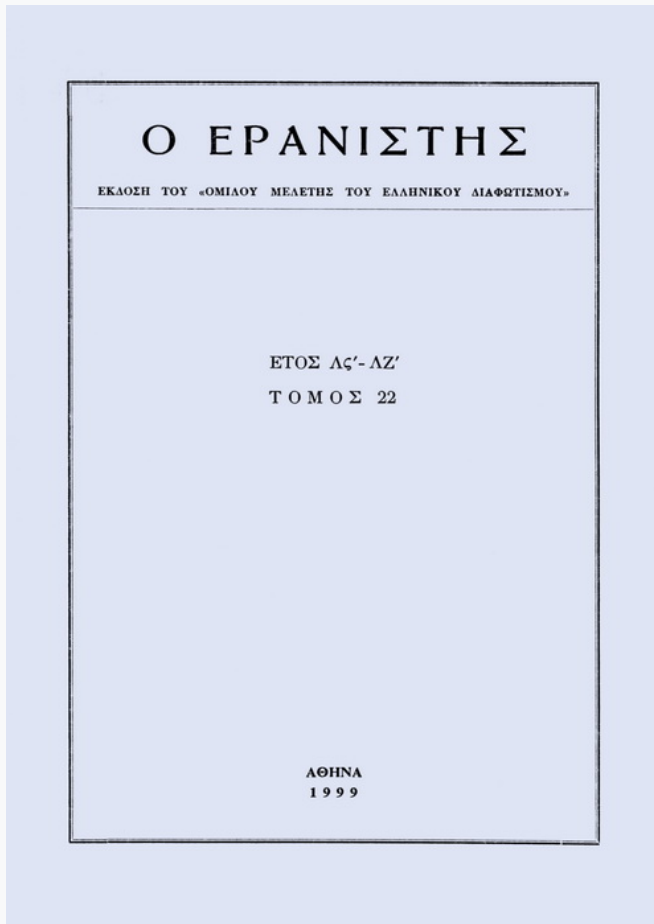

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Γύρω από τη διαθήκη της Ρωξάνδρας
Μαυροκορδάτου (+ 1684). Νομικά και Φαναριώτικα

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος

doi: [10.12681/er.179](https://doi.org/10.12681/er.179)

To cite this article:

Αποστολόπουλος Δ. Γ. (1999). Γύρω από τη διαθήκη της Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου (+ 1684). Νομικά και Φαναριώτικα. *The Gleaner*, 22, 29–43. <https://doi.org/10.12681/er.179>

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΗΣ ΡΩΞΑΝΔΡΑΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ († 1684)

Νομικά καὶ Φαναριώτικα

I

ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ, οἱ ὄροι τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια ἓνα παράξενο, ἐκ πρώτης ὄψεως, φαινόμενο: οἱ χριστιανοὶ τῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν γιὰ ὀρισμένους τομεῖς τῶν βιοτικῶν τους σχέσεων τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιλέξουν ἀνάμεσα σὲ δύο τάξεις δικαίου, στὸ βυζαντινὸ καὶ στὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο. Γιὰ τὴ λύση τοῦ γάμου του, γιὰ παράδειγμα, ὁ χριστιανὸς ποὺ ζοῦσε στὸ πλαίσιο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας μποροῦσε νὰ προστρέξει στὸ ἐκκλησιαστικὸ του κριτήριον, τὸ ὁποῖο θὰ ἐφάρμοζε διατάξεις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου γιὰ νὰ διαμορφώσει τὴ δικανικὴ του κρίση, ἢ νὰ προσφύγει στὸν ὀθωμανὸ κριτὴ, ποὺ θὰ ἔκρινε τὴν ὑπόθεσή του κατὰ τὶς διατάξεις τοῦ δικοῦ του δικαίου.¹

Τὸ ζήτημα ποιά τάξη δικαίου θὰ ἐπέλεγε ὁ χριστιανὸς γιὰ νὰ προσφύγει δὲν ἦταν νομικὸ· ἦταν θέμα ἄλλης φύσεως, «πολιτικόν», κοινωνιολογικόν. Ἡ κοινωνία βέβαια τῶν χριστιανῶν προσπαθοῦσε, ὅπως ἦταν φυσικόν, νὰ κρατήσει μὲ κάθε μέσο τοὺς χριστιανούς ποὺ ζοῦσαν στὴν αὐτοκρατορία στὴ δική της νομικὴ τάξη, καὶ ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ὁ ἐξουσιαστικὸς θεσμὸς αὐτῆς τῆς κοινωνίας, ἀπειλοῦσε συχνὰ καὶ μὲ ἀφορισμὸ ὅσους ἐπέλεγαν νὰ λύσουν τὶς ὅποιες διαφορὲς τους μὲ ἄλλον τρόπο ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κριτηρίου.² Ἀπειλὴ τὴν ὁποία ὅμως ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία δὲν τὴ θεωροῦσε ὡς ἀμφισβήτηση τῆς κυριαρχίας της, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ της δὲν ἦταν νὰ ἀποδώσει μὲ μιᾶς μορφῆς *Constitutio Antoniana* τὴν ἴδια νομικὴ ὑπόσταση σὲ ὅλους τοὺς ὑπηκόους της ἀλλὰ νὰ διατηρήσει τὶς διαφορὲς τους στὸ νομικὸ καθεστῶς

1. Γιὰ τὴν προσφυγὴ χριστιανῶν στὸν ἱεροδίκη τὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στὶς περιπτώσεις λύσης ἑνὸς γάμου καὶ γιὰ τὴ φόρμουλα μὲ τὴν ὁποία τοὺς δεχόταν βλ. Δημ. Σ. Γκίνης, «Οἱ λόγοι διαζυγίου ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς τῶν Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν*, τ. 8 —*Μνημόσινον Περικλέους Βιζουκίδου*—, Θεσσαλονίκη 1960-1963, σ. 243-244.

2. Γενικότερα γιὰ τὸν ἀφορισμὸ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας βλ. τὴ μελέτη τοῦ Παναγιώτη Δ. Μιχαηλάρη, *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποιῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1997.

—και τις οικονομικές συνέπειες που αυτό συνεπαγόταν. «Τὸ χαράτζι ἀποτελεῖ τὴ δύναμη τῶν μουσουλμάνων», δήλωνε τὸν 8ο αἰώνα ἕνας μουσουλμάνος διοικητῆς τῆς Σαμαρκάνδης³ καὶ τὴν ἴδια περίπου φιλοσοφία φαίνεται ὅτι διατήρησαν τελικὰ καὶ οἱ κατακτητὲς τῆς Κωνσταντινούπολης τὸν 15ο αἰώνα.⁴

“Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κοινωνία τῶν χριστιανῶν, ἀπὸ πολὺ νωρὶς προσπάθησε νὰ θέσει τοὺς φραγμοὺς ἐκείνους πού θεώρησε πρόσφορους γιὰ νὰ κρατήσῃ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς στοὺς κόλπους τῆς ἀλλὰ καὶ νὰ δώσει, μὲ κάποιες δικλιεῖδες ἀσφαλείας, τὴ δύνατὴτα σ’ ἐκείνους πού ἤθελαν νὰ ἐπιστρέψουν —γνωρίζοντας καλὰ ὅτι ἡ ἀπόλυτη αὐστηρότητα σὲ τέτοιες περιπτώσεις θὰ ὀδηγοῦσε μὲ ἀκρίβεια στὸν ἐξισλαμισμό τους. «Ἐκτὸς ἀπὸ πολὺ νωρὶς» ἕνα ἀπὸ τὰ πρωιμότερα παραδείγματα πού ἔχουμε ἐντοπίσει ἀνάγεται στὸ 1477. Τότε, εἴκοσι περίπου χρόνια μετὰ τὴν Ἄλωση, ὁ Μάξιμος Γ’ στέλνει μιὰ ἐγκύκλιο στοὺς χριστιανούς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ τοὺς νοθεύσῃ καὶ γιὰ νὰ τοὺς ἀνακοινώσῃ τις ἀποφάσεις πού ἔλαβε μιὰ εὐρείας συνθέσεως σύνοδος πού εἶχε συνέλθει, μὲ πρωτοβουλία του, στὴν Κωνσταντινούπολη.⁵ Στὴν ἐγκύκλιο λοιπὸν αὐτὴ ἀπειλοῦνται μὲ τὴν ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ ὅσοι εἶχαν κάνει χριστιανικὸ γάμο καὶ δὲν φρόντιζαν, σὲ περίπτωσι διαζυγίου, νὰ λύσουν τὸ γάμο τους μέσω τῆς ἐκκλησίας· ἡ ἴδια ὅμως ποινὴ ἀπειλοῦσε καὶ ὅσους δὲν ρύθμιζαν μέσω τῆς ἐκκλησίας τὰ ζητήματα τῆς προίκας. Γνωρίζοντας ὡστόσο καλὰ ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴ, κάποια στιγμή τῆς ζωῆς τους, τῆς ἄλλης τάξης δικαίου μποροῦσαν οἱ χριστιανοὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τῆς κοινωνίας τους, νομοθετοῦνται διατάξεις μὲ πῶς εὐέλκτο περιεχόμενο. Γιὰ παράδειγμα, ἀπαγορεύεται ἡ σύναψη γάμου διὰ καπηλίου⁶ καί, ἐπειδὴ μὲ τὴν πράξη τους αὐτὴ εἶναι σὰν νὰ ἀρνοῦνται τὴ

3. Βλ. Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου, *Λέκα τουρκικὰ ἔγγραφα γιὰ τὴν Μεγάλὴ Ἐκκλησία (1483-1567)*, Ἀθήνα 1996, σ. 54.

4. Γιὰ τὰ πολιτικὰ διλήμματα τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας μετὰ τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης βλ. D. Apostolopoulos, «Les mécanismes d’une Conquête: adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l’Empire Ottoman», *Économies méditerranéennes; équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles*, τ. 3, Ἀθήνα 1986, σ. 191-204.

5. Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου σὴν κώδικα Laurent. gr. Pl. LIX, 13· δὲν ἔχει δημοσιευτεῖ καὶ ἔχω ἐξαγγεῖλει τὴν ἔκδοσή του.

6. Βλ. σχετικὰ Νικ. Ι. Πανταζόπουλος, «Κεπήνιον. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θεσμοῦ τοῦ πολιτικοῦ γάμου ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἀφιέρωμα στὸν Ἀλέξανδρο Γ. Αἰτζερόπουλο*, Ἀθήνα 1985, σ. 205-235, ὅπου ἐντοπίζει τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰ.

χριστιανική πίστη, δὲν θὰ ἀξιωθοῦν ταφῆς — ἂν δὲν μετανοήσουν. Ἐάν μετανοήσουν, ἐπιστρέφουν στὴν κοινωνία τῶν χριστιανῶν: «Τοὺς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν εὐλογία τῆς ἐκκλησίας ἀφιέντας καὶ ἐθνικῶ τρόπῳ κατηνιαζομένους, ὡς τὴν πίστιν ἀρνούμενους, ἀσυγχωρήτους ἔχομεν καὶ μηδὲ ταφῆς ἐξιούσθωσαν, εἰ μὴ μετανοήσουσιν», διαβάζουμε στὴν ἐγκύκλιον.

Παλαιά, ὅπως διαπιστώσαμε, ἦταν ἡ προσπάθεια τῆς κοινωνίας τῶν χριστιανῶν νὰ κρατήσῃ στὸ πλαίσιο τῆς τὰ μέλη τῆς· χρήσιμος ὅμως γιὰ τὴν ἱστορική ἔρευνα εἶναι καὶ ὁ ἐντοπισμὸς τῶν περιπτώσεων ἐκείνων ποὺ χριστιανοὶ ἐπιλέγουν τὸ ἄλλο σύστημα δικαίου γιὰ νὰ ρυθμίσουν κάποια βιοτική τους σχέση. Εἶναι χρήσιμη ἡ μελέτη τῶν παραβιάσεων ὄχι μόνον γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ τὸ ποσοστὸ ἐπιτυχίας τῆς συσπείρωσης τῆς κοινωνίας τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ γιατί προσφέρει συνήθως ποικίλης μορφῆς ἱστορικὸ ὕλικὸ γιὰ τὴν κοινωνία ποὺ ζοῦσε στὸν κλοιὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Τοὺς μηχανισμοὺς μιᾶς τέτοιας περίπτωσης παραβιάσεως ἀλλὰ καὶ ἐπιστροφῆς στὸν κανόνα θὰ ἤθελα νὰ παρουσιάσω ἐδῶ: πρόκειται γιὰ μιὰ ὑπόθεση κληρονομικοῦ δικαίου ποὺ χρονολογεῖται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 17ου αἰῶνα καὶ προσφέρει χρήσιμα, νομίζω, στοιχεῖα καὶ γιὰ τὸν μεταβυζαντινὸ νομικὸ βίον καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας τὴν περίοδο τῆς ἀνάδου τῶν Φαναριωτῶν.

II

Τὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἀντλήσω στοιχεῖα γιὰ νὰ τὴν παρουσιάσω εἶναι τρεῖς ἐπιστολὲς ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου (1641-1709): δύο δικές του καὶ μία ἐπιστολὴ ποὺ ἔλαβε — χρονολογημένες ὅλες στὰ 1693.

Καὶ οἱ τρεῖς ἐπιστολὲς εἶναι πρωτότυπες καὶ σώζονται συσταχωμένες στὸν κώδικα ποὺ ἀπόκειται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 974: πρόκειται γιὰ τὸν λεγόμενον κώδικα τοῦ Κριτίου, στὸν ὁποῖο ἔχουν συσταχωθεῖ πρωτότυπες κυρίως ἐπιστολὲς ἐλλήνων λογίων τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰ.⁷

7. Βλ. Σπυρ. Π. Λάμπρος, «Νικολάου Κριτίου τοῦ Μεγάλου Ἐκκλησιάρχου, Συλλογὴ αὐτογράφων ἐπιστολῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος», *Νέος Ἑλληνομνημον* 4 (1907), 206-224. Τὸν κώδικα ἔχει περιγράψει ἀναλυτικὰ ὁ Νέστορ Καμαρινός, *Catalogul manuscriselor grecești*, τ. 2, Βουκουρέστι 1940, σ. 72-116. Δὲν ἔχει ὡς τώρα ἀποκαλυφθεῖ ἡ ταυτότητα ἐκείνου ποὺ πραγματικὰ συγκρότησε τὸν κώδικα, οὔτε ἔχουν ἐντοπιστεῖ οἱ διάφοροι κτήτορες του, πρὶν φτάσει στὴν οἰκογένεια Ράλλη· θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπανεέλθω στὰ ζητήματα αὐτά.

Οἱ δύο ἐπιστολές τοῦ Μαυροκορδάτου ἐκδόθηκαν πρόσφατα,⁸ ἐνῶ ἡ τρίτη ἐπιστολή, πού εἶναι αὐτόγραφη τοῦ Ραλάκη Καρυοφύλλη καί ἀπευθύνεται στόν Μαυροκορδάτο, εἶναι, ὅσο γνωρίζω, ἀνέκδοτη.⁹

Τό ἱστορικό τῆς ὑπόθεσης, ὅπως ἐξάγεται ἀπό τὰ τρία αὐτά σωζόμενα ἐπιστολικά κείμενα,¹⁰ εἶναι τὸ ἀκόλουθο.

“Ὅταν ἡ Ζωὴ Μαυροκορδάτου, θυγατέρα τοῦ Νικόλαου Μαυροκορδάτου καί τῆς Ρωξάνδρας Σκαρλάτου Βοδινοῦ,¹¹ παντρεύτηκε τὸν Μανολάκη Καρυοφύλλη, γιὸ τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη, προικίστηκε.¹² Τὸ γεγονός αὐτὸ τὸ ἔλαβε ὑπόψη τῆς ἡ μητέρα τῆς, ὅταν μὲ τὴ διάταξη τῆς τελευταίας βούλησής τῆς προσδιόρισε τὴν τύχη τῶν περιουσιακῶν τῆς στοιχείων μετὰ τὸ θάνατό τῆς: στὴ διαθήκη πού συνέταξε — ὁ ἄνδρας τῆς εἶχε πεθάνει ἀρκετὰ χρόνια πρὶν¹³— συνυπολόγισε ὅτι ἡ θυγατέρα τῆς

8. P. Cernovodeanu - M. Caratașu, «Correspondance diplomatique d’Alexandre Maurocordato l’exasporite, 1676-1703», *Revue des Études sud-est européennes* 20 (1982), 331-333.

9. Θὰ δημοσιευθεῖ πάντως στὴν ἔκδοση τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου πού ἐτοιμάζω.

10. “Ὅσο γνωρίζω, δὲν σώζονται ἄλλα ἔγγραφα γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτή.

11. Ὁ Μ. Ι. Μανούσκαας, *Ἀνέκδοτα πατριαρχικά γράμματα (1547-1806)* πρὸς τοὺς ἐν Βενετίᾳ μητροπολίτας Φιλαδελφείας καί τὴν ὁρθόδοξον ἐλληνικὴν ἀδελφότητα, Βενετία 1968, σ. 76, ὑπέδειξε ὅτι τὸ πατρικὸ ἐπώνυμο τῆς Ρωξάνδρας ἦταν Βοδινοῦ· Σκαρλάτος ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τῆς. Ἀπὸ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία βλ. Μανουῆλ Ι. Γεδεών, «Ρωξάνη Σκαρλάτου», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 4 (1884), 505-508.

12. Ἡ Ζωὴ γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 10 Ἰανουαρίου τοῦ 1653, σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιόχειρη ἐνθύμηση πού σημείωσε ὁ πατέρας τῆς στὰ ἐμπρὸς παράφυλλα ἔντυπου βιβλίου, ἔκδοση Ἰλδου Μανούτιου, τοῦ 1518. Στὸ ἴδιο αὐτὸ βιβλίον ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος συνέχισε νὰ καταγράφει τίς γεννήσεις τῶν δικῶν του παιδιῶν. Τὸ ἔντυπο, πού ἔχει τὴν ἐπιγραφή *Πάντα τὰ κατ’ ἐξοχὴν καλούμενα θείας δηλαδὴ γραφῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας*, βρέθηκε στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς τῆς Ἀγίας Τριάδος στὸ Κόρθιο τῆς Ἄνδρου· βλ. Σπυρ. Π. Λάμπρος, «Γενεαλογικὰ σημειώματα Νικολάου καὶ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων», *Ἐπετηρὶς [Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός]* 3 (1899), 139-141 καὶ Δημ. Γ. Πασχάλης, «Χρονικὰ καὶ ἱστορικὰ σημειώματα ἐκ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρου χειρογράφων κωδίκων καὶ παραφύλλων παλαιῶν ἐντύπων βιβλίων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1193 μέχρι τοῦ 1853», *Ἀνδορικὸν Ἡμερολόγιον*, τ. 5, Ἀθήνα 1930, σ. 79-83.

13. Ὁ Émile Legrand, *Généalogie des Maurocordato de Constantinople rédigée d’après des documents inédits*, Παρίσι 1900, σ. 9, θέτει ὡς terminus post quem τὸ 1652· δεδομένου ὅμως ὅτι στὰ ἰδιόχερα σημειώματά του (βλ. τὴν προηγούμενη σημείωση) ἔχει καταγράψει καὶ τὴ γέννηση τῆς θυγατέρας του Ζωῆς, πού ὅπως εἶδαμε γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 10 Ἰανουαρίου 1653, τὸ ὄριο θὰ πρέπει νὰ μεταθεθεῖ ἀνάλογα.

εἶχε πάρει ἓνα μέρος τῆς γονικῆς περιουσίας ὡς προίκα καὶ ἀνάλογα προσδιόρισε τὰ μερίδια γιὰ τοὺς ἄλλους κληρονόμους.¹⁴

Ὅταν ὅμως στὰ 1684 πεθαίνει ἡ Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου, ἡ οἰκογένεια τοῦ γαμπροῦ ζήτησε —καὶ κατόρθωσε— ἡ ἐπαγωγή τῆς κληρονομίας νὰ γίνῃ «τουρκικώτερα», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ζωῆς, τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, δηλαδή νὰ ἐφαρμοστεῖ γιὰ τὴν κληρονομικὴ διαδοχὴ τῆς τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο, ποὺ δὲν ἐγνώριζε τὸν διὰ διαθήκης προσδιορισμὸ τῶν κληρονομικῶν μερίδων, οὔτε ἀναγνώριζε τὸ θεσμὸ τῆς συνεισφορᾶς.¹⁵ Πρακτικὸ ἀποτέλεσμα, ἡ ἤδη προικισθεῖσα θυγατέρα νὰ πάρει τελικὰ μερίδιο πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους κληρονόμους τῆς Ρωζάνδρας Μαυροκορδάτου.

Ὅκτὼ χρόνια ἀργότερα, στὰ τέλη τοῦ 1692, ὅταν ἔχουν πιά πεθάνει ἡ Ζωή, ὁ ἄνδρας τῆς καὶ τὸ παιδί τους, ὁ ἀδελφός τῆς, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ζητᾷ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Καρυοφύλλη τὴν ἀναψηλάφηση τῆς ὑπόθεσης καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων «τῶν πολιτικῶν τῶν χριστιανῶν νόμων», προκειμένου τὸ μερίδιο τῆς ἀδελφῆς του νὰ προσδιοριστεῖ ἀναδρομικὰ κατὰ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο.

Τὸ αἴτημά του τὸ ἐκθέτει στὸν Ραλάκη Καρυοφύλλη, ἀδελφὸ τοῦ ἀνδρα τῆς ἀδελφῆς του, σὲ προφορικὴ συζήτηση ποὺ εἶχε μαζὶ του στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τοῦ θέτει μιὰ διορία γιὰ νὰ τὸ διακανονίσει. Ἐκεῖνος τὴν ἀποδέχεται· ὕστερα ὅμως ὑπαναχωρεῖ, ἀφήνει νὰ περάσει ἀπρακτὴ ἡ προθεσμία στὴν ὁποία εἶχε συναινέσει καί, ἓνα μῆνα μετὰ, στέλνει ἐπιστολὴ στὸν Μαυροκορδάτο, στὴν Ἀδριανούπολη ὅπου βρισκόταν, γνωστοποιώντας του τίς νέες ἀπόψεις του γιὰ τὴν ὑπόθεση. Τὸ ἐπιστολικὸ αὐτὸ κείμενο τοῦ Καρυοφύλλη λανθάνει, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου ποὺ σώζεται φαίνεται πὼς ὑποστήριξε ὅτι ὅλα ἔγιναν νόμιμα καὶ πὼς ἂν εἶχε διαφορετικὴ γνώμη θὰ μποροῦσε νὰ προσφύγει στὸν «κριτὴ», προφανῶς στὸν ὀθωμανὸ δικαστὴ. Ἀπάντηση ποὺ ἐξοργίζει βέβαια τὸν Μαυροκορδάτο. Τὸν ἐγκαλεῖ γιὰ τὴν ὑπαναχώρησή του: «ἔπρεπε νῆ τότε εἰς τὴν Πόλιν νὰ μὴ δεχθῆ [ἡ ἐντιμότης σου] τὴν διωρίαν, καὶ νὰ κάμη [τότε] ταύτην τὴν ζήτησιν, ἢ περνώντας τόσοσ καιρὸς νὰ ἀποκριθῆ διακριτικώτερα». Ποιὰ εἶναι ἡ «ζή-

14. Ἡ διαθήκη τῆς Ρωζάνδρας Μαυροκορδάτου δὲν σώζεται σήμερα· σωζόταν πάντως στὰ χεῖρα τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τὸ 1693, ὅπως ρητὰ δηλώνει στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ραλάκη Καρυοφύλλη με ἡμερομηνία 18 Ἰανουαρίου 1693: «τῆς εὐρισκομένης ἔτι καὶ νῦν μητρικῆς διαθήκης».

15. Βλ. πρόχειρα Δ. Ν. Δημητριάδου, *Ἱερονομικὸν κληρονομικὸν τῶν Μωαμεθανῶν δίκαιον Φεραῖζ*, Ἀθήνα 1915, σ. 7 κέ.

τησις) τοῦ Καρσοφύλλη πού ὑπονοεῖ στήν ἐπιστολή του ὁ Μαυροκορδάτος ἀποκαλύπτεται ἀπό τήν ἐπόμενη παράγραφο: «Ὡς φαίνεται γράφει [ἡ ἐντιμότης σου] νά κάμω ἀγωγή, τοῦτο θέλει νά εἰπῇ».

Ὁ Μαυροκορδάτος στήν ἀπαντητική ἐπιστολή του θέλει νά δείξει ὅτι δέν φοβᾶται γιά τήν ἐκβασή τῆς ὑπόθεσης, ἀκόμη καί ἂν ἐφαρμοστεῖ τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο, κάνει λόγο γιά φετβάδες πού θά προσκομίσει, γιά γνωμοδοτήσεις δηλαδή πού θά δείξουν ὅτι τὸ δίκαιο εἶναι μὲ τὸ μέρος του. Τὸ καλύτερό του ὅμως ὄπλο εἶναι δικονομικῆς φύσεως, πού τὸ προβάλλει ὅσο πιὸ δραματικὰ μπορεῖ στὸν ἀντίδικό του: «ἡ ἀγωγή», κατὰ τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο πού θέλεις νά ἐφαρμοστεῖ, «διὰ γράμματος δέν γίνεται, ἀλλὰ διὰ στόματος, καὶ συμπαρόντων ἀμφοτέρων ἡμῶν, καὶ ἔμπροσθεν κριτοῦ». ¹⁶ Ὁ Μαυροκορδάτος εἶναι βέβαια κάτοικος Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καὶ ὁ Καρσοφύλλης, ὅπου θά μπορούσε νά γίνει ἡ ἀγωγή· βρίσκεται ὅμως τότε στήν Ἀδριανούπολη, ὡς γενικὸς διερμηνέας τῆς Πύλης, καὶ τῆ δωσιδικία πού προκύπτει ἀπὸ τὴν ιδιότητά του αὐτὴ φαίνεται νά προβάλλει ὅταν συμπληρώνει λίγο πιὸ κάτω στήν ἐπιστολή του: «μετὰ διωριάν εἴκοσιν ἡμερῶν ἢ θέλει ἔλθῃ μοναχὴ τῆς [ἡ ἐντιμότης σου], ἢ θέλει τὴν φέρομεν» —προφανῶς μὲ τὴ βία.

Ἀνακεφαλαιῶν πρὶν προχωρήσω· ἡ ἐπαγωγή τῆς κληρονομίᾶς τῆς Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου ἔγινε κατὰ τὶς διατάξεις τοῦ ὀθωμανικοῦ δικαίου καὶ ὁ γιὸς τῆς Ἀλέξανδρος, ὀκτὼ χρόνια ἀργότερα, ζητᾶ τὴν ἀναψηλάφηση τῆς ὑπόθεσης καὶ τὴν ἐφαρμογὴ στήν περίπτωση τῆς κληρονομίᾶς τῆς μητέρας του τῶν διατάξεων τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου.

Αὐτὴ εἶναι ἡ νομικὴ βάση τοῦ αἰτήματός του, τὴν ὁποία ἀσφαλῶς θά ἐξέθεσε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ὅταν πρωτοσυναντήθηκε μὲ τὸν Καρσοφύλλη στήν Κωνσταντινούπολη. Νομικὴ βάση τὴν ὁποία, ὅπως εἶδαμε, ἀπέρριψε ὁ Καρσοφύλλης.

Ὅταν λοιπὸν στήν ἀπαντητικὴ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο, μὲ ἡμερομηνία 30 Ἰανουαρίου 1693, ὁ Καρσοφύλλης γράφει «ὅτι ἐπειδὴ ἡ σὴ σοφολογιότης προβάλλουσα τοὺς ἱερούς τῆς χριστιανῶν Ἐκκλησίας νόμους εὐαρεστεῖται εἰς τὴν ἐκείνων ἀπόφασιν, καὶ ἡμεῖς ὄχι μόνον καὶ στέργομεν καὶ ὑποτασσόμεθα ἀλλὰ καὶ χάριτας αὐτῇ ὁμολογοῦμεν», πρόκειται γιά καθαρὴ ἀναδίπλωση περιτυλιγμένη σὲ μεγάλη δόση ὑποκρισίας. Ἀναδίπλωση πού τὴν προκάλεσε ὁ δικονομικὸς ἐλιγμὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅπως νομίζω ὅτι φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν ἐπόμε-

16. Γιά τὰ δικονομικὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου βλ. L. Milliot, *Introduction à l'étude du droit musulman*, Παρίσι 1953, σ. 725 κέ.

νη φράση: «Λοιπὸν τίνος ἔνεκεν νὰ ἔμπωμεν εἰς κόπους καὶ ἐξοδα, μάλιστα δὲ ἐν καιρῷ χειμῶνος ὅπου καὶ ἡ ποδαλγία ἄρχισε νὰ μᾶς δαμάζη, νὰ ἔλθωμεν αὐτοῦ, ἢ νὰ στείλλη ἢ σὴ λογιότης, ὡς σημείωσε, νὰ μᾶς φέρη». Ἐλιγμὸς ποὺ εἶχε ἄμεσα καὶ πρακτικὰ ἀποτελέσματα, καθὼς ὁ ἀντιδίκος ἀποδέχεται τὴν ὑποβολὴ τῆς διαφορᾶς τους στὸ ἄλλο σύστημα δικαίου, ποὺ δὲν θεωρεῖ ὄρο ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τὴν αὐτοπρόσωπη παρουσία τῶν διαδίκων. «Πράγμα ὅπου ἡμπορεῖ ἐν εὐκολίᾳ», διαπιστώνει πια ὁ Καρσοφύλλης, «καὶ ἄνευ τούτων νὰ πάρη τέλος: ὁ παναγιώτατος π(ατ)ριάρχης ὡς ἀκούομεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἶναι ἐδῶ εἰς τὴν Πόλιν,¹⁷ δι' ὃ καὶ ἡ σὴ λογιότης ἄς κάμη ἐπίτροπόν της ὄντινα βούλεται, καὶ γινομένης τῆς κατὰ νόμους ἀποφάσεως ἔμπροσθεν τοῦ παναγιωτάτου, ἡμεῖς στέργομεν καὶ ὑποτασσόμεθα ὡς χριστιανοί». Μὲ ἄλλα λόγια δηλώνει ὅτι ἀποδέχεται νὰ ἰσχύσουν γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς τους οἱ διατάξεις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου καὶ προτείνει ἢ ἐπίλυσή της νὰ γίνῃ μὲ τὸ θεσμὸ τῆς διαιτησίας. Ἀναδίπλωση λοιπὸν, ποὺ ἔχει ὡς κορὸνα ὑποκρισίας τὴν τελευταία φράση: «ὡς κληρικοὶ ἀμφοτέροι [ἐννοεῖ ὡς ὀφφικιάλοι τοῦ Πατριαρχείου]¹⁸ εἶναι χρεῖα νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμους καὶ κανόνας διὰ νὰ μὴν δώσωμεν αἰτίαν ἀψηφήσεως τῶν τοιούτων πρὸς τὸν κοινὸν λαόν».

Ὁ Μαυροκορδάτος στὴ σύντομη ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ του, μὲ ἡμερομηνία 6 Φεβρουαρίου 1693, ἐκφράζει τὴ λύπη του γιὰ τὴν ποδαλγία τοῦ Ραλάκη —ὅταν ἔχεις ἐπιβάλει τὴν ἀποψὴ σου, μπορεῖς νὰ δείχνεις ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ ἀντιδίκου σου—, τοῦ γνωστοποιεῖ τὸ πρόσωπο ποὺ ὄρισε ὡς ἐπίτροπό του γιὰ τὴ λύση τῆς διαφορᾶς στὴν Κωνσταντινούπολη,¹⁹ καὶ στὸ ὑστερόγραφο τῆς ἐπιστολῆς ἐπιδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ γιὰ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας: «Τὴν μητέρα σου ἀσπάζομαι καὶ τὴν ἀρχόντισά σου, καὶ τὰ ἀνέψια μου».

Τὴν τελικὴ ἐκβασὴ τῆς ὑπόθεσης δὲν τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ ἔγγραφα στοιχεῖα, μποροῦμε ὅμως νὰ ὑποθέσουμε μὲ κάποια βεβαιότητα ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος, μὲ βᾶση τοὺς κανόνες τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ποὺ ὁ ἀντίδικός του ἀποδέχθηκε ὡς σύστημα δικαίου μὲ τὸ ὅποιο θὰ κρινόταν ἡ διαφορὰ, θὰ πῆρε πίσω τὸ μερίδιό ποὺ εἶχε ἰδιοποιηθεῖ ἢ οἰκογένεια Καρσοφύλλη.

17. Πατριάρχης ἦταν τότε ὁ Καλλίνικος Β' ὁ Ἀκαρνὰν καὶ διένυε τὴ δεύτερη πατριαρχία του (7 Μαρτίου 1689 - Αὐγ. 1693).

18. Ὁ Μαυροκορδάτος ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μέγας λογοθέτης καὶ ὁ Ραλάκης Καρσοφύλλης μέγας ἐκκλησιαρχης.

19. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὸν Χουρμούζη, λογοθέτη τοῦ Πατριαρχείου.

III

Ἡ περίπτωση πού παρουσιάσαμε ἀποτελεῖ τεκμηριωτικό ὕλικό, χρήσιμο νομίζω, γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ μεταβυζαντινοῦ νομικοῦ μας βίου· ἀποτελεῖ ὅμως χρήσιμο ὕλικό καὶ γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Ἐξηγοῦμαι.

Ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴ μὴ ἐφαρμογή, στὴν περίπτωση τῆς κληρονοκῆς διαδοχῆς τῆς Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου, τῶν κανόνων τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἦταν, φαίνεται, τοῦ πεθεροῦ τῆς Ζωῆς Μαυροκορδάτου, τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος στὴν πρώτη ἐπιστολή του πρὸς τὸν Παλάκη Καρυοφύλλη εἶναι κατηγορηματικός: «ἄς ἐρευνήσῃ [ἢ ἐντιμότης σου] νὰ καταλάβῃ, ἂν δὲν ἐκατάλαβεν ἕως τῶρα τὰς μηχανὰς τοῦ πατρός του, ὅπου ἔκαμεν εἰς τὴν Πόλιν εἰς τὸν καιρὸν τῆς μοιρασίας»,²⁰ δηλαδὴ στὰ 1684, μετὰ τὸ θάνατο τῆς Ρωξάνδρας. Γιατί ὅμως ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης, ὅταν μάλιστα ἦταν ὀφφικιάλιος τοῦ Πατριαρχείου καὶ θὰ περίμενε κανεὶς λόγῳ τῆς ιδιότητάς του αὐτῆς νὰ σέβεται τὸ δίκαιο πού εἶχε ἐνστερνιστεῖ ἡ Ἐκκλησία, νὰ ἔχει αὐτὴν τὴν πρωτοβουλία; Τὸ κέρδος πού θὰ ἀπέφερε στὴν οἰκογένεια τοῦ γιου του μιὰ διευθέτησις τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς κατὰ τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο εἶναι μία ἀλλὰ ὄχι ἐπαρκὴς ἐρμηνεία γιὰ τὰ κίνητρα πού ὤθησαν τὸν Καρυοφύλλη· ἡ ἐνέργειά του ζητᾶ περαιτέρω διερεύνησις καὶ ἴσως μιὰ πιὸ σύνθετη ἐρμηνεία.

Ἡ ὑπόθεσις πού ἀναλύσαμε συνέβη σὲ μιὰ περίοδο τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας πού ὀνομάστηκε, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, περίοδος τῆς «ἀνόδου τῶν Φαναριωτῶν». Αὐτὸς πού θὰ διεκδικήσῃ γιὰ λογαριασμὸ τῆς οἰκογένειάς του ὅ,τι θεώρησε πῶς παρανόμως τῆς στέρησαν, ὀκτῶ χρόνια ἀργότερα, ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ γνωστὸς μὲ τὸ προσωνύμιο «ὁ ἐξ ἀπορρήτων», αὐτὸς πού θὰ ὀνομαστεῖ «γενάρχης τῶν Φαναριωτῶν»,²¹ καὶ ἐκεῖνος πού, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, εἶχε τὴν πρω-

20. P. Cernovodeanu - M. Caratașu, «Correspondance...», ὁ.π., σ. 331 στ. 7-10.

21. Βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, τ. 1, Ἀθήνα 1948, σ. 99: «τυπικός ἐκπρόσωπος τοῦ φαναριωτικοῦ πνεύματος, αὐτοῦ πού θὰ πρυτανεύσῃ γιὰ ἑκατὸ χρόνια στὴν ἐλληνικὴ ζωὴ, εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος» καὶ ὁ ἴδιος, «Alexandre Mavrocordato, Machiavel et La Rochefoucauld. Notes de lecture», *Ὁ Ἐραριστὴς* 4 (1966), 1 [= *La Grèce au temps des Lumières*, Γενεύη 1969, σ. 19· πρβ. *Ἱστορικά Φροντισματα. Α' Ὁ Διαφωτισμὸς καὶ τὸ κορύφωμά του*, Ἀθήνα 1992, σ. 139]: «Alexandre Mavrocordato... sera le pre-

τοβουλία για τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ δικαίου στὴν περίπτωση τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς τῆς Ρωζάνδρας Μαυροκορδάτου ἦταν ἕνας πρῶην φίλος τῆς οἰκογένειας ποὺ τελικὰ συμμάχησε καὶ συνέδεσε τὴν κοινωνικὴ του τύχη μὲ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθεῖ στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τοῦ 17ου αἰ. «παλαιὸ καθεστῶς».²² Μὲ ἄλλα λόγια θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε, σὲ αὐτὴ τὴν ἀπλή, σὲ πρῶτη ἀνάγνωση, ὑπόθεση κληρονομικοῦ δικαίου ποὺ συνιστᾷ ἕνα παράδειγμα μὴ ἐφαρμογῆς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, μὴπως ὑπάρχουν σημάδια ἀπὸ τὴν ἔντονη κοινωνικὴ διαμάχη ποὺ διεξαγόταν τότε, μὲ ὅλα τὰ μέσα, καὶ τὴν ἐκβασή της δὲν μπορούσαν νὰ τὴ γνωρίζουν, ἀκόμη τότε, τὰ πρόσωπα ποὺ ἀπὸ τίς δύο πλευρὲς μάχονταν.

Τὸ 1684, ἡ χρονιά ποὺ πεθαίνει ἡ Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου, ἦταν πικρὴ χρονιά γιὰ τοὺς Μαυροκορδάτους. Εἶχαν περάσει ἔντεκα χρόνια ἀφότου τὸ ἄστρο τῆς οἰκογένειας, ὁ Ἀλέξανδρος — ὕστερα ἀπὸ λαμπρὲς σπουδὲς στὶς ἰταλικὲς πόλεις, μὲ διδακτορικὸ δίπλωμα Ἰατρικῆς ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μπολόνας, ὕστερα ἀπὸ μιὰ περίοδο λαμπρῆς διδασκαλίας, μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ Σχολὴ Μανολάκη τοῦ Καστοριανοῦ²³ — εἶχε ἀναλάβει τὴ θέση τοῦ διερμηνέως τῆς Πύλης — μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Παναγιώτη Νικουσίου. Μιὰ ἐπιλογὴ ποὺ κάποιοι δὲν τὴν ἐνέκριναν,²⁴ ἀλλὰ ἡ ὁποία ἀσφαλῶς τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ ἐνισχύσει καὶ τὴν κοινωνικὴ ἰσχὺ τῆς οἰκογένειάς του καὶ τὰ

mier des Phanariotes et le fondateur de la dynastie la plus puissante dans ce monde particulier».

22. Γιὰ τίς κοινωνικὲς αὐτὲς κατηγορίες καὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ συνείδηση τῶν Φαναριωτῶν βλ. ὅσα ἀναφέρω στὴ μελέτη μου *Ἡ ἐμφάνιση τῆς Σχολῆς τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου στὴν «αυτοκρατορική» ἑλληνικὴ κοινωνία*, τ. 1-2, Ἀθήνα 1980-1983. Ἀπὸ τὴ νεότερη βιβλιογραφία βλ. Socrate Zervos, *Recherches sur les Phanariotes et leur idéologie politique (1666-1821)*, τ. 1-2, Παρίσι 1990.

23. Βλ. πρῶχειρα Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Γιὰ τὴν προϊστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Στοιχεῖα Φυσιολογίας τὸν 17ο αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολη», *Ὁ Ἐραμιστής* 11 (1974) — *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς. Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρά* —, 296 κέ.

24. Βλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγένιου Γιαννούλη ἀπὸ τὰ Βραβιανὰ, μὲ χρονολογία Ἰούλιος 1677, πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στὴν ὁποία, μὲ τὸν γνωστὸ ἠδὺ ἀλλὰ καὶ ἀλύγιστο τρόπο του, σημειώνει: «ἐγὼ τὰς τοιαύτας φύσεις δυναμένας τυραννίδας ὑπηρετεῖν ἐμακάρισα [ἀναφερόμενος στὸν Παναγιώτη Νικουσίου] καὶ νῦν οὐχ ἤττον μακαρίζω, εἴ γε πρὸς ἀρετὴν καὶ μὴ πρὸς κακίαν ἀφορᾷ· ἔστι γὰρ μέσον πρὸς ἑκατέραν...». Ἡ ἐπιστολὴ στὴν ἔκδοση I. E. Στεφανῆ καὶ Νίκης Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδου, *Εὐγενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ, Ἐπιστολές. Κριτικὴ ἔκδοση*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 264-265· τὸ χωρίο στοὺς στ. 13-16.

εισοδήματά της. Ἡ ἄνοδος ὅμως τῶν Φαναριωτῶν δὲν ἔγινε χωρὶς ἐμπόδια, καθὼς τὸ «παλαιὸ καθεστῶς» δὲν ἦταν ἔτοιμο νὰ χαρίσει τὴν ἐξουσία του. Ὅσα συνέβησαν τὸ 1684 ἀποτελοῦν ἓνα καλὸ παράδειγμα.

Δύο εἶναι οἱ πηγές πού θὰ χρησιμοποιήσουμε γιὰ νὰ ἀναπλάσουμε καὶ νὰ κρίνουμε τὰ γεγονότα. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ προσωπικὸ ἡμερολόγιο, οἱ «Ἐφημερίδες», πού κρατοῦσε ὁ Ἰωάννης Καρουφύλλης καὶ στίς ὁποῖες κατέγραφε ὅ,τι ἤθελε νὰ ἀπομνημονεύσει.²⁵ Ἡ ἄλλη πηγή ἔχουμε τὴν τύχη νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά: πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Δημητρίου Ραμαδάνη, «Ἱστορία τῶν συμβάντων», πού συντάχθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1735 μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου, τοῦ Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Στὴν «Ἱστορία» περιγράφονται γεγονότα τῆς περιόδου 1648-1704, πού συνέβησαν στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία καὶ στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες.²⁶ Γεγονότα πού ἓνα μέρος ἀσφαλῶς θὰ εἶχε ζήσει ὁ Ραμαδάνης καί, προκειμένου γιὰ τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν οἰκογένεια Μαυροκορδάτου, τὴ μνήμη τοῦ συγγραφέα θὰ τὴν ἐνίσχυσαν —ίσως καὶ νὰ τὴν κατηύθυναν— στοιχεῖα πού σώζονταν στὰ Ἀρχεῖα τοῦ ἐντολοδόχου του.

Ἄς δοῦμε πρῶτα πῶς παρουσιάζει τὴ ροτὴ τῶν γεγονότων ὁ Ραμαδάνης.

Στὰ τέλη τοῦ 1683 ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε μιὰ ἐπιτυχία: ἄσκησε ἀγωγὴ ἐναντίον τοῦ χριστιανοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Șervan Καντακουζηνοῦ, μέλους μιᾶς ἀπὸ τίς πιὸ ἰσχυρὲς οἰκογένειες τοῦ «παλαιοῦ καθεστώ-τος», «διὰ μίαν ποσότητα ἄσπρων ὁποῦ εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Σερμπάν

25. Τὸ δημοσίευσε ὁ Περικλῆς Ζερλέντης, «Ἰωάννου Καρουφύλλου, Ἐφημερίδες», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 3 (1890-1891), 293-315, ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου Add. 8232, χειρόγραφο πού προέρχεται, καὶ αὐτό, ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, τὸ ὁποῖο ἔφτασε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου μέσω τοῦ Γκίλφορντ (βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Μεταφράσεις ἔργων τοῦ Μολιέρου στὴ βιβλιοθήκη Νικολάου Καρατζᾶ», *Ὁ Ἐραμιστής* 21 (1997), 377 καὶ τώρα Γ. Παπάζογλου, «Χειρόγραφα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (ἄλλοτε χειρόγραφα Guilford)», *Ἐπιτηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 49 (1994-1998), 241-256).

26. Βλ. Μάχη Παῖζη Ἀποστολοπούλου, «Δημητρίου Ραμαδάνης, ἓνας ἱστοριογράφος τοῦ 18ου αἰῶνα σὲ ἀφάνεια», *Ὁ Ἐραμιστής* 20 (1998), 20-35· ἰδίως σ. 30). Τὸ ἔργο τοῦ Ραμαδάνη προσγράφηκε στὸν Δαπόντε καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομά του τὸ δημοσίευσε ὁ Κων. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, Βενετία 1872, σ. 1-70. Ἄς σημειωθεῖ πάντως ὅτι τὸ κείμενο πού βρέθηκε σὲ χειρόγραφο τοῦ Δαπόντε καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Σάθα διαφέρει σὲ πολλὰ σημεῖα ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ραμαδάνη. Ἐδῶ θὰ χρησιμοποιήσουμε, ὅπως εἶναι φυσικό, τὸ κείμενο πού ἀποδίδεται στὸν Ραμαδάνη (γιὰ τὴν παράδοσή του βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴ σημ. 28).

βόδα» και τὰ ὅποια προφανῶς ὁ Καντακουζηνὸς δὲν τοῦ τὰ ἀπέδιδε. Ἡ ἀγωγή ἀσκήθηκε ἐνώπιον τοῦ βεζίρη στὸ Βελιγράδι, ὅπου βρισκόνταν και οἱ δύο, «και ἐπρόσταξεν ὁ ἐπίτροπος²⁷ [τὸν Καντακουζηνὸ] νὰ τοῦ τὰ δώσῃ».

Στὴ συνέχεια ὅμως ἡ τύχη τοῦ Μαυροκορδάτου ἄλλαξε ραγδαῖα. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τῶν Ὀθωμανῶν νὰ καταλάβουν τὴ Βιέννη βρῆκε στὸ πρόσωπο τοῦ βεζίρη Καρὰ Μουσταφᾶ τὸ πρῶτο ἐξιλαστήριο θῦμα: ὁ σουλτάνος στέλνει στὸ Βελιγράδι ἕναν ἀξιωματοῦχο τῆς Πύλης ποὺ τὸν ἀποκεφαλίζει και «φέρνοντας τὸ κεφάλι του... εἰς τὴν Ἀδριανούπολη, ἤφεραν και μερικοὺς ἀνθρώπους οἰκειοὺς του, τὸν ρεῖς ἐφένδη, τὸν μέγαν δραγουμάνον και ἄλλους».

Στὴν Ἀδριανούπολη ἕναν ἀπὸ αὐτοὺς, τὸν ρεῖς ἐφένδη, τὸν κρέμασαν και τὸν Μαυροκορδάτο τὸν φυλάκισαν. Διαβλέποντας πῶς ὁ κίνδυνος και γιὰ τὴ δικὴ του ζωὴ εἶναι ἄμεσος, ὁ Μαυροκορδάτος χρησιμοποίησε ἕναν παλαιὸ και δοκιμασμένο τρόπο: τοὺς «ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ τριακόσια πουργία ἄσπρα και νὰ τὸν ἀφήσουν» ἐλεύθερο. Ἔδωσε μιὰ ποσότητα ἐκεῖ. στὴν Ἀδριανούπολη, «και μὴν ἠμπορῶντας νὰ τὰ ἀποπληρώσῃ ὅλα, τὸν ἔφεραν εἰς τὴν Πόλιν και τὸν ἐφυλάκωσαν και δίδοντας και ἐκεῖ πάλιν ἄλλην ποσότητα πάλιν δὲν ἠδυνήθη νὰ τὰ ἀπογεμίσῃ, και ἐπῆραν ὅλον του τὸ τίποτες εἰς βασιλικὸν λογαριασμόν, και ἐβούλωσαν τὰ σπιτία του· τὴν δὲ σύζυγόν του Σουλτάναν και τὴν μητέρα του δόμναν Ρωζάνδραν ταῖς ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακὴν· και τὸν Ἀλέξανδρον μέγαν δραγουμάνον τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν Πόλιν πάλιν εἰς τὴν Ἀδριανούπολην, και τὸν ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακὴν.

Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐπέρασαν ἕξ μῆνες, ἔδωκε τὸ κοινὸν χρέος εἰς τὴν φυλακὴν ἡ μήτηρ αὐτοῦ δόμνα Ρωζάνδρα».²⁸

27. Μὲ τὸν ὄρο «ἐπίτροπος», «ὑπέρτατος ἐπίτροπος» ἢ «ἐπίτροπος τῆς βασιλείας» ἀπέδιδαν στὰ ἑλληνικὰ τὸν ὄρο μέγας βεζίρης.

28. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ραμαδάνη, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ (258V-259r) ποὺ σώζεται σήμερα στὸ Σπουδαστήριον Νεοτέρων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων (βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴ μελέτη τῆς Μάχης Παϊζῆ Ἀποστολοπούλου, «Δημήτριος Ραμαδάνης...», ὁ.π., σ. 20 κέ.), εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

...Ἀπὸ τὸ Μπούδομι ἐσηκώθη ὁ ἐπίτροπος και ἐπῆγεν εἰς τὸ Μπελιγράδι με ὅλους τοὺς πασάδες και με τοὺς δύο αὐθέντας· ὅπου οἱ αὐθένται ἔχοντες διαφορὰν ἀνάμεσόν τους διὰ ζαχιὸν ὅπου ἔμεινε ραμασίτζα ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Τζεχρῆιον, ὄντας ὁ Δούκας βόδας εἰς τὴν Βλαχίαν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκρίθησαν εἰς τὸν ἐπίτροπον, και ἐφόρωσεν ὁ Σεργμπὰν βόδας τὸν Δούκα βόδαν με ἑκατὸν σαράντα πουργία.

Μετὰ ταῦτα πάλιν ἐκεῖ εἰς τὸ Μπελιγράδι ἔκαμεν ἀγωγήν και ὁ μέγας δραγου-

Οι αντίστοιχες έγγραφες από το ημερολόγιο του Καρυσφύλλη δεν δίνουν ριζικά διαφορετικές πληροφορίες για τη ροή των γεγονότων, τὰ προσδιορίζουν όμως με μεγαλύτερη χρονολογική ακρίβεια και έντυπωσιάζουν με την ψυχρότητα με την οποία καταγράφονται τὰ δεινά του Μαυροκορδάτου. Και ακόμη σώζουν την πληροφορία ότι ὁ Ἀλέξανδρος ἰσχυρίστηκε ὅτι ὁ Καρυσφύλλης κρατοῦσε χρήματά του πρὸς φύλαξη. Ἰσχυρισμὸ βέβαια τοῦ ὁ Καρυσφύλλης τὸν ἀπέρριψε.²⁹

μάνος τῆς βασιλείας Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος διὰ μίαν ποσότητα ἄσπρον ὁποῦ εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Σεργιανὸν βόδα, καὶ ἐπρόσταξεν ὁ ἐπίτροπος νὰ τοῦ τὰ δώσῃ.

Ἦντας ὁ βεζιραζέμης εἰς τὸ Μπελιγράδι, ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς ἕνα καπιτζήμπασην, καὶ πέρωντάς τον τὴν βοῦλλαν τὸν ἀπεκεφάλισεν, ὁμοῦ καὶ τὸν τεφτεροῦν ἐφένδην, θυμωθεὶς διὰ τὴν αἰτίαν ὁποῦ ἔγινεν αὐτὸς ὁ πόλεμος, καὶ φέροντας τὸ κεφάλι του καὶ μετὰ τὴν βοῦλλαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἤφευγεν καὶ μερικὸν ἀνθρώπων οἰκείων του, τὸν ρεῖς ἐφένδην, τὸν μέγαν δραγουμάνον καὶ ἄλλους· καὶ τὴν βοῦλλαν τὴν ἔδωκε τῷ Καρᾷ Ἰμπραχίμ πασᾷ ὁποῦ ἦτον ρεκιὰπ καίμεζάμης, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔκαμε τὸν Σουλεϊμᾶν πασᾶν, ὁποῦ ἦτον μέγας ἱμπαρχόρης· καὶ ἀπὸ οἰκείων ἀνθρώπων του ὁποῦ τοὺς ἤφευγεν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸν μὲν ρεῖς ἐφένδην, τὸν ἐζρέμασε, τὸν δὲ μέγαν δραγουμάνον τὸν ἐφυλάκωσε, καὶ ἔκαμε δραγουμάνον τὸν Σεφέραγα· ὁ δὲ μέγας δραγουμάνος βλέπωντας τὸν θάνατον τοῦ ρεῖς ἐφένδην, καὶ τὴν τόσην ὀργὴν τοῦ βασιλέως, καὶ φοβηθεὶς νὰ μὴ κινδυνεύσῃ καὶ ἡ ζωὴ του, ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ τριακόσια πουργία ἄσπρα καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃν ἀπὸ τὰ ὁποῖα δίδοντας μίαν ποσότητα ἐκεῖ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ μὴν ἠμποροῦντας νὰ τὰ ἀποπληρώσῃ ὅλα, τὸν ἔφευγεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ τὸν ἐφυλάκωσαν· καὶ δίδοντας καὶ ἐκεῖ πάλιν ἄλλην ποσότητα πάλιν δὲν ἠδυνήθη νὰ τὰ ἀπογεμίσῃ, καὶ ἐπῆραν ὅλον του τὸ τίποτες εἰς βασιλικὸν λογαριασμόν, καὶ ἐβούλωσαν τὰ σπίντια του· τὴν δὲ σύζυγόν του Σουλτάναν καὶ τὴν μητέρα του δόμναν Ρωξάνδραν ταῖς ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακὴν· καὶ τὸν Ἀλέξανδρον μέγαν δραγουμάνον τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν Πόλιν πάλιν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακὴν.

Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐπέρασαν ἕξ μῆνες, ἔδωκε τὸ κοινὸν χρῆμα εἰς τὴν φυλακὴν ἢ μίτηρ αὐτοῦ δόμνα Ρωξάνδρα.

29. Οἱ σχετικὲς ἐγγραφεὶς στὸ ημερολόγιο τοῦ Ἰωάννη Καρυσφύλλη εἶναι οἱ ἀκόλουθες (τὶς ἀναδημοσιεύω ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Περικλῆ Ζερλέντη, «Ἰωάννου Καρυσφύλλου, Ἐφημερίδες», ὁ.π., σ. 305-307).

[1683]

Δεκέμβριος 3. Ἐπεμφεν ὁ ἄναξ τὸν τζαούσπασην καὶ τὸν αὐτοῦ καπιτζήλαρ κεχαϊᾶν εἰς τὸ Βελιγράδιον, ὅπου ἦν ὁ βεζύρης Μουσταφᾶ πασιᾶς, καὶ ἔκοψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐδέσμευσαν καὶ 17 τινὰς οἰκείους αὐτοῦ ὁμοῦ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

1684

Ἰανουάριος 2. Ἐφευγεν τὴν κεφαλὴν ἐκείνου [τοῦ βεζύρη Μουσταφᾶ πασιᾶ] καὶ ἔρριψαν εἰς τὸ ἔμπροσθεν τοῦ σεραγίου τοῦ [= τῆς] Ἀδριανού, θέαμα τοῖς πᾶσι. Ἐπρεπε πρὸ πολλῶν ἐτῶν τοῦτο γενέσθαι.

15. Ἀφήκαν τὸν Ἀλέξανδρον τῆς εἰρκτῆς βασανίσαντες πρῶτον, καὶ ἀποκό-

Ὅταν λοιπὸν στὰ 1684 πεθαίνει ἡ Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου στὴ φυλακὴ καὶ ὁ Καρυοφύλλης ἔχει μόνον δὲν εἶχε βοηθήσει τὸν διωκόμενον τότε Μαυροκορδάτο ἀλλὰ φρόντισε ὥστε καὶ ἀπὸ τὴν κληρονομιά τῆς μητέρας του νὰ πάρει ὁ Ἀλέξανδρος ὅσο γίνεται μικρότερο μερίδιο — ἐνῶ γινώριζε ὅτι εἶχε ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα γιὰ νὰ ἀποφυλακιστεῖ—, ἡ ἐνεργεία του αὐτὴ ἰσοδυναμεῖ μὲ βούληση ἐκμηδένισης ἐνὸς ἀντιπάλου.

Τὸ θέμα ποῦ τίθεται τώρα εἶναι ἂν ὁ Καρυοφύλλης κινεῖται ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπάθεια ἢ ἐνεργεῖ ἔτσι ὑπακούοντας σὲ ἐντολὲς ἄλλων. Πρὶν ἀπαντήσουμε, ἄς παρακολουθήσουμε τὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας, ὅπως τὴ διηγεῖται ὁ Ραμαδάνης. «Μετὰ παρέλευσιν ἄλλων πέντε μηνῶν [ἀπὸ τὸ θάνατο τῆς μητέρας του], πλησιάζοντας νὰ ἀποπληρωθῇ ἡ σοῦμμα τῶν τριακοσίων πογγίων, ἐλευθέρωσαν τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τὴν φυλακὴν, καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἐλευθέρωσαν καὶ αὐτόν». Ὑστερα ἀπὸ δύο μῆνες τὸν ἔκαμαν πάλι μεγάλο διερμηγέα καὶ τοῦ ἔδωσαν τὰ σπίτια του καὶ τὶς ὁμο-

φαντες διὰ ποσότητα χρημάτων πογγία 300, μεσολαβήσαντος τοῦ κυρ Παύλου εἰς ἀπολύτρωσιν. Αἰὰ δὲ τὸ μὴ ἔχειν ἐγγνητάς, ἔθεντο πάλιν εἰς τὴν εἰρκτήν.

[...]

23. Ἐφερε τὸν Ἀλέξανδρον δέσμιον ὁ Τζατραπατρόγλου εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐπὶ τῷ πληρῶ[σαι] τὴν κλόπαν, καὶ ἐγένετο ἄθλιος ὑπὸ τῆς ὀδύνης· εἶτα ἔθετο εἰς φυλακὴν.

[...]

Φεβρουάριος ια'. Συνελήφθη ὑπὸ τοῦ καγμιακάμη Καραχασάνογλη καὶ ἀπήχθη ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅστις ζητῶν παρ' ἐμοῦ πογγία ... [καὶ] γρόσια τετρακόσια, ἔθετό με εἰς τήρησιν τοῦ μονχοσύαγα, λέγων δὴθεν εἶναι ταῦτα τοῦ Ἀλεξάνδρου, δόντος μοι πρὸς φύλαξιν.

[...]

Μάρτιος ιε'. Τὸν μὲν Ἀλέξανδρον ἔδειρεν ὁ καγμιακάμης εἰς τὸν ντιβανχανὲν αὐτοῦ, τὴν δὲ μητέρα αὐτοῦ καὶ τὴν συμβίαν ἐρωτήσας πρότερον εἰ ἔχουσι ἄσπρα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀρνομιέρον ἔθετο εἰς τὴν δημοσίαν φυλακὴν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

[...]

[Ἀδγούστου] 29. Ἐμακαρίσθη ἡ κυρία ἡ συμπεθέρα μου [Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου], καὶ τῇ ἐπαύριον τὴν ἐθέσαμεν εἰς τὸ κάθισμα τῆς θυγατρὸς τῆς κοκόνας καὶ τὴν ἐκηδεύσαμεν ἐντίμως.

Στις ἐγγραφές τοῦ Καρυοφύλλη σώζεται ἡ πληροφορία ὅτι ὑπὲρ τοῦ Μαυροκορδάτου παρενέβη «ὁ κυρ Παῦλος», πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ περισσότερα στοιχεῖα. Σώζονται δύο ἐπιστολικά κείμενα τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀχρονολόγητα, ποῦ ἀπευθύνονται σὲ κάποιον Παῦλο, τὸν ὁποῖο ὁ ἐπιστολογράφος ἀποκαλεῖ «φιλέταίρον». Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο (καὶ τὰ δύο κείμενα ἔχουν δημοσιευτεῖ· βλ. Κ. Ι. Δουβουνιώτης, «Ἀνέκδοτα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 24 χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Λάμπρου», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 18 (1924), 323-325).

λογίες του και τοῦ ἐφόρεσαν «καβάδι, και ἤλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν του τιμὴν».³⁰

Δύο ἐγγραφές στοῦ ἡμερολόγιου τοῦ Καρυοφύλλου, δύο περίπου χρόνια ἀργότερα, δίνουν χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὶς διασυνδέσεις τοῦ Καρυοφύλλου μὲ ὅ,τι ὀνομάσαμε «παλαιὸ καθεστῶς».

«[1687]

[Νοεμβρίου] 27. Μᾶς ἔκαμε χάψι [= μᾶς φυλάκισε] ὁ ἐπίτροπος Σιγιαγούς πασιᾶς διὰ διαβολῆς τοῦ πλείστα παρ' ἐμοῦ εὐεργετηθέντος, μετὰ τοῦ υἱοῦ του Μανολάκη, θεοκαταράτου Ἰαλεξανδρῆ.

1688

Ἰανουάριος 26. Τῆ ἡμέρα τοῦ ἁγίου Ξενοφῶντος. Θεοῦ ἐλέει και πρεσβείαις τῆς ἀειπαρθένου, και μεσιτεῖα τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἡγεμόνος Σερβάνου βοεβόδα, ἐλυτρώθημεν. Φύλαττε Σωτήρ ἀπὸ τοιούτων ἀδικημάτων ἀεὶ».³¹

Ὁ «Σερβάνος» εἶναι ὁ «χριστιανὸς πρίγκιπας» Şervan Καντακουζηνός, ἡγεμόνας τότε τῆς Βλαχίας, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὕφειλε νὰ ἀποδώσει στὸν Μαυροκορδάτο ποσότητα χρημάτων ποὺ τοῦ χρεωστοῦσε· ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ἀπελευθερώθηκε μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Καντακουζηνοῦ ἦταν ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλου, ἔμπιστος τῆς οἰκογένειας τῶν Καντακουζηνῶν και πιθανότατα ὁ καπικεχαγιάς τους στὴν Κωνσταντινούπολη.

Εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἐκδηλο πλέον πῶς ἢ μὴ τήρηση τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου στὴν ὑπόθεση κληρονομικοῦ δικαίου στὰ 1684 δὲν ἐρμηνεύεται μόνο ἀπὸ τὴν ἀπληστία τῆς οἰκογένειας Καρυοφύλλου. Ἡ ὑπό-

30. Ἴδου τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Ἱστορία τῶν συμβάντων» (φ. 259r-v):

Μετὰ παρέλευσιν ἄλλων πέντε μηνῶν, πλησιάζοντας νὰ ἀποπληρωθῆ ἡ σοῦμα τῶν τριακοσίων πονγγίων, ἐλευθέρωσαν τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τὴν φυλακὴν, και μετὰ ἓνα μῆνα ἐλευθέρωσαν και αὐτόν.

Ἄφ' οὗ εὐγῆκεν δὲ ἀπὸ τὴν φυλακὴν, ἐζήτησεν θέλημα νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πόλιν διὰ νὰ ἰδῆ τὴν σύζυγόν του και τὰ παιδιά του· και ἐρχόμενος ἐκάθησεν μόνον μίαν ἡμέραν, και τὴν δευτέραν ἡμέραν ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν και τὸν ἐπῆραν ὀπίσω, τὸν ὁποῖον ἄρχισεν ὁ ἐπίτροπος νὰ τὸν μεταχειρίζεται εἰς μυστικὰς ὑποθέσεις τῆς βασιλείας ἕως δύο μῆνας· μετὰ ταῦτα τὸν ἔκραξεν ὁ ἐπίτροπος και φέροντάς τον εἰς τὸ βασιλικὸν μεγάλον διβάνι τὸν εἶπε τὰ τοιαῦτα: μὲ τὸ νὰ μὴ ἐγγνώρισεν ἡ βασιλεῖα καμμίαν δολιότητα εἰς τοῦ λόγου σου, ἀλλ' ἐδοῦλενες πιστά, ἰδοὺ ὅπου πάλιν σὲ ἔκαμε μέγαν δραγομάνον τῆς κραταιᾶς βασιλείας, και σὲ ἐλέησε και μὲ τὰ σπῆματα σου και μὲ ταῖς ὁμολογίαις σου (αὐταῖς ἢ ὁμολογίαις περιεῖχον ὡς πενήντα πονγγία και ἦτον ἀμαρτίαι διὰ τὰ ἄσπρα ὅπου τοῦ ἐζητοῦσαν)· και τὸν ἐφόρεσε καβάδι, και ἤλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν του τιμὴν.

31. Περικλιῆς Ζερλέντης, «Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Ἐφημερίδες», ὁ.π., σ. 312.

θεση στροβιλίστηκε στη δίνη τῆς κοινωνικῆς διαμάχης πού τότε διεξάγονταν. Καί ὁ ἀνερχόμενος καί ἀνευλαβῆς πρὸς τὸ παλαιὸ καθεστῶς Μαυροκορδάτος ἔπρεπε νὰ πάρει ἓνα καλὸ μάθημα. Ὁ βενετὸς βάιλος στὴν Κωνσταντινούπολη, πού παρακολουθεῖ τὰ γεγονότα καί ἐνημερώνει τὴν κυβέρνησή του, σὲ ἀναφορὰ του μᾶς προσφέρει μιὰ ἐνδιαφέρουσα πληροφορία γιὰ τὴν πτυχή πού ἐξετάζουμε. «Τὸν κατηγοροῦν [τὸν Μαυροκορδάτο] ὡσάυτως [ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀποτυχία τῆς πολιορκίας τῆς Βιέννης] διότι, παρὰ τὰς Σουλτανικὰς διαθέσεις καὶ προθέσεις, οὗτος δυσηρέστησε ἄλλους τοὺς Χριστιανοὺς Πρίγκηπας διὰ τῶν ὑπερφάνων καὶ γλίσχρων μεθόδων του.»³²

Ἄς σημειωθεῖ ὅμως ὅτι δὲν εἶναι ἄμοιρη τῆς διαμάχης αὐτῆς καὶ ἡ στιγμή πού ὁ Μαυροκορδάτος ἀνακίνησε τὸ θέμα τῆς ἀναδρομικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου προκειμένου νὰ πάρει πίσω ὅ,τι θεώρησε πῶς τοῦ ὄφειλαν. Στὰ τέλη τοῦ 1692 εἶχε ἐκμηδενίσει τὸν Ἰωάννη Καρυοφύλλη· σύνοδος τὸν εἶχε καταδικάσει ὡς καλβινόφρονα, εἶχε χάσει τὸ ὄφειλο τοῦ μεγάλου λογοθέτη —πού τὸ πῆρε ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος—, ὁ Καρυοφύλλης εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ ἀποχωρήσει γιὰ τὴ Βλαχία γιὰ νὰ βρεῖ ἐκεῖ καταφύγιο στοὺς προστάτες του.³³ Ἡ στιγμή ἦταν κατὰλληλη ὄχι μόνο γιὰ νὰ αὐξήσει ὁ Μαυροκορδάτος τὴν περιουσία τῆς οἰκογένειας, ὅσο γιὰ νὰ ταπεινώσει, μὲ τὴ σειρά του, τοὺς Καρυοφύλλη, πρῶην φίλους καὶ συγγενεῖς πού προσέφεραν τελικὰ τὶς ὑπηρεσίες τους στοὺς κοινωνικοὺς του ἀντιπάλους.

Ἡ ἄνοδος πάντως τῶν Φαναριωτῶν θὰ ὀλοκληρωθεῖ λίγα χρόνια ἀργότερα, ὅταν ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, μὲ τὴν ἀμέριστη βοήθεια τοῦ πατέρα του καὶ καταβάλλοντας βέβαια μεγάλα χρηματικὰ ποσά, θὰ ἐκπορθῆσει ἓνα ἀπὸ τὰ κάστρα τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, θὰ γίνει ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας καὶ λίγο ἀργότερα τῆς Βλαχίας. Ὅσα συνέβησαν στὰ 1684 καὶ στὰ 1692-1693 ἦταν ἀπλὰ ἐπεισόδια μέσα στὴ διαδικασίᾳ μιᾶς κοινωνικῆς ἀναστρωμάτωσης.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

32. Τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ μετάφραση πού δίνει ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, «Μικρὸς Ἑλληνομνήμων - Τεύχος Γ'», Ἑπειρωτικὴ Ἑστία 19 (1970), 676. Πρόκειται γιὰ ἀναφορὰ τοῦ 1684.

33. Τὰ σχετικὰ μὲ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ βίου τοῦ Καρυοφύλλη βλ. στὸ Περικλῆς Ζερλέντης, «Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολαί», Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 6 (1901), 76 κέ.· βλ. καὶ Μανουὴλ Ι. Γεδεών, «Φαναριωτικὰ ὑπομνήματα», Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 3 (1883), 374-375.